

УДК 94:329.733(477.43)“194/195”

В.С.Прокопчук**ОУН і УПА на Поділлі в світлі опублікованих джерел**

Стаття присвячена аналізу наукових праць і документальних збірників про діяльність ОУН, УПА на Поділлі, спогадів учасників національно-визвольних змагань 40–50 років ХХ ст.

Ключові слова: Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, бандерівці, боротьба, Поділля.

У роки незалежності України з'явилося близько десятка окремих видань, які розкривають діяльність ОУН, УПА на території Кам'янець-Подільської та Вінницької областей у 40–50 рр. ХХ ст. Мета цієї статті представити зацікавленому читачеві доробок останнього десятиліття, привернути до нього увагу істориків, краєзнавців.

Оунівці як проводу Євгена Мельника, так і Степана Бандери з'явилися на Поділлі вже в липні 1941 року в складі похідних груп і мали завдання сформувати українські органи влади. 29 липня були створені Кам'янець-Подільська обласна управа на чолі з Миколою Козаком та українська обласна міліція, яку очолив Володимир Зброжик. У Кам'янці-Подільському на приміщеннях управи були вивішені тризуб й жовто-блакитний прапор. Її уповноважені проводили районні збори, сходи сіл, обирали керівників української влади [5, с. 97, 100]. Так було повсемісне і про це йдеться майже в усіх виданнях, підданих аналізу.

Одними з перших у часі побачили світ “Спогади” учасника визвольних змагань, колишнього політ'язня Йосафата Васильовича Лазорка, жителя с.Бабинці Борщівського району Тернопільщини, 1996 року опубліковані в тернопільському видавництві “Лілея” [4]. Їх автор включився в активну боротьбу УПА 1950 року. На початку літа 1951 р. перейшов у підпілля, був перекинутий у Кам'янець-Подільську область і ввійшов у групу районного провідника ОУН “Матюшенка”. 5 лютого 1952 р. був арештований працівниками МДБ і засуджений на 25 років таборів. Звільнений 1957 року, отримав педагогічну освіту, учителював на Тернопільщині. У спогадах відобразив передумови національно-визвольної боротьби, її перипетії в Західній Україні, деякі аспекти протистоянь у Кам'янець-Подільській області, коли обласне управління і районні відділи МДБ взяли за перевербовку членів бойових груп на умовах збереження життя їм та членам сімей, організували різноманітні провокації, виловлюючи останніх повстанців. Так

сталось з Й.Лазарком та Михайлом Чернегою (“Циганом”), яких перевербовані оунівці “Олесь” і “Степан” здали прямо в руки ендебістам у селянській хаті в с.Пашківці Ружичнянського району [4, с. 109].

Особливо активізувалася дослідницька робота з проблеми після створення 1996 року парламентської, 1997-го урядової комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА та відповідної робочої групи в Інституті історії України НАН України на чолі з доктором історичних наук, професором С.В.Кульчицьким. Вже 1999 року побачили світ 6 книг А.В.Кентія, наукового співробітника Центрального державного архіву громадських об'єднань [6, с. 48], колективна монографія “Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія”, низка документальних збірників і бібліографічних видань. Протягом 1998–2004 рр. тільки робоча група випустила в світ 28 книг загальним обсягом 293,8 др. арк. (5819 с.) [6, с. 44].

У цей час Центр українознавства при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка паралельно працював над п'ятитомником документів і матеріалів про український національно-визвольний рух середини ХХ ст. 2005 року побачив світ том, присвячений Поділлю [7], його автором – упорядником виступив доктор історичних наук, професор Володимир Сергійчук. І хоч більшість документів стосується західного Поділля, що цілком відповідає розмаху боротьби на подільській частині Тернопільщини, а отже створеному документальному масиву, все ж значна їх доля розкриває боротьбу ОУН і УПА в Кам'янець-Подільський та Вінницькій областях. У сукупності матеріали цих видань дають можливість відновити хроніку й перебіг багатьох подій. Зокрема 12 березня 1952 року, саме після знищення групи надрайонного провідника “Матюшенка”, що діяла на території Староконстянтинівського, Красилівського та інших районів, у тому числі арешту Йосафата Лазорка, члена цієї групи, Кам'янець-Подільський обком партії переможно доповів ЦК КП(б)У: “Таким образом, с ликвидацией надрайонного “провода” “Матюшенко” УМГБ по материалам, которыми мы располагали, полностью розгромлено бандитское подполье Каменец-Подольского окружного “провода” ОУН, дислоцировавшегося на территории области” [7, с. 646]. Збірник, підготовлений професором В.Сергійчуком, містить іменний покажчик, який зафіксував понад 3300 прізвищ, у тому числі й псевдонімів учасників підпільного руху, які впродовж 1939–1955 рр. діяли на території Поділля.

Спробу реконструювати картину боротьби ОУН-УПА в Летичівському районі Кам'янець-Подільської області зробив педагог-дослідник і журналіст В.В.Борисов, здійснивши 2004 і 2006 рр. два видання невеликої

книжечки “Легенда для нових борців” [1]. Традиційно автор звернувся до першопричин цього руху на терені Летичівщини, вбачаючи їх у розмаху національно-визвольних змагань ще 1917–1922 рр., активній участі у них земляків, очолених колишнім учителем Сахнівської школи, учасником першої світової війни капітаном Яковом Гальчевським (“Орлом”), у репресіях радянської влади. Він коротко розкриває історію створення ОУН, діяльність похідних груп у Летичівському районі, процес формування українського підпілля, бойові дії відділів УПА, наслідки і значення багатолітньої боротьби. Дослідник наводить список використаної літератури, здебільшого газетних публікацій – всього 88 позицій.

2006 року вийшло 2 важливі праці, що суттєво проливають світло на підпільно-партизанську боротьбу членів ОУН і УПА та їх прихильників на території Кам’янець-Подільської області.

“Нескорені” П.Я.Слободянюка [8], тоді директора Держархіву Хмельницької області, присвячені особі генерал-хорунжого Романа Шухевича. Гарно ілюстрована книга-альбом містить нарис про життя і діяльність провідника ОУН і УПА, голови Генерального секретаріату Української Головної Визвольної Ради, розповідає про утворення, структуру й діяльність ОУН і УПА, у тому числі на території Поділля. Автор спирається на численні факти, цифри, наводить прізвища 88 членів ОУН, що проживали на час виходу книги в Хмельницькій області: у Волочиському районі – 11 осіб, Дунаєвському – 18, м.Нетішині – 8, у м.Славуті – 12, м.Шепетівці – 24, у Хмельницькому – 19 [8, с. 57-58].

Водночас книга має ознаки альбома, бо в 120 світлинах зафіксувала життя і діяльність головного героя видання, боротьбу ОУН-УПА, у 108 – відкриття 5 жовтня 2005 року на околиці с.Гуків Чемеровецького району Хмельницької області, на місці виявлення праху Романа Шухевича, гранітного Хреста – своєрідного символу пам’яті про головнокомандувача УПА.

Великий масив архівних джерел ввібрала книга Нестора Мизака і Василя Горбатюка “За тебе, свята Україно” [5]. Це вже п’ята книга серії, науковим керівником якої виступає доктор історичних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Нестор Степанович Мизак. Величезну дослідницьку роботу здійснив також краєзнавець, письменник і журналіст, голова Хмельницької обласної організації НСПУ, директор обласного літературного музею Василь Іванович Горбатюк. Наповнене архівними документами і матеріалами, світлинами, системою посилань на використані джерела, реєстром умовних скорочень, упорядкована за розділами вона має всі ознаки документального дослід-

ження, найбільш повно розкриває діяльність ОУН і УПА на території Кам’янець-Подільської області.

Перші два розділи – “За соборну Україну” (1917–1921 рр.) та “Геноцид” (1921–1941 рр.) – розкривають передумови відновлення національно-визвольної боротьби в краї у 40–50-х роках минулого століття. Наступні п’ять – “Боротьба з III рейхом” (1941–1944 рр.), “Опір сталінізму” (1944–1946 рр.), “В бій за волю йшли юнаки”, “На хресних шляхах Поділля” (1947–1950 рр.), “Останній акт визвольної епопеї ОУН” (1951–1953 рр.) – поетапно розкривають хід боротьби ОУН і УПА в області спочатку проти окупантів, які вже восени 1941 року загнали оунівців у підпілля, згодом – проти підрозділів НКВС, військових частин, партійно-радянського активу, боротьбу, яка на початку 50-х на терені добігла свого трагічного кінця.

Автор цієї статті не ставив мету розкрити полотно цієї боротьби. Однак для глибшої характеристики представлених видань торкнемося окремих її аспектів, подій і фактів.

Ось наприклад, як розгорталася діяльність ОУН і УПА на Дунаєвщині. Вже восени 1941 року вчитель Нестеровецької школи, виходець з сусіднього села Зеленче Петро Матвійович Щербатий повів роз’яснювальну роботу, колезі Володимиру Петрову давав читати національно-патріотичну літературу, залучав земляків до підпілля, а згодом очолив надрайонний провід ОУН. До боротьби долучилися Андрій Дідик, Іван Глевич, дочки нестеровецького лісника Михайла Бомби Валентина і Галина та інші [5, с. 123]. Весною 1943 року студент Іван Глевич у сугичці вбив поліцейа Попревича, за що жандарми стратили його батьків.

Починаючи з 1943 року, нестеровецький ліс не раз був місцем дислокації бойових груп УПА, зокрема провідника “Андрія”, який проводив вишкіл великого загону УПА. У травні там перебув загін у складі 52 повстанців. Не раз відбувалися бої із загонами НКВС та яструбками, пораненим допомагали фельдшер Кирило Махновський та нестеровецька акушерка Анелія Серафимова [5, с. 124-129, 169]. Відкликаний на Тернопільщину П.М.Щербатий (“Волох”) 14 лютого 1945 року загинув у бою біля с.Іванків Скала-Подільського району [5, с. 128-129], а Дунаєвський надрайонний провід, що поширював дії на Солобковецький, Віньковецький, Новоушицький Миньковецький райони, очолив І.С.Глевич, у серпні того ж року – Йосип Васильович Демчук “Луговий”.

Із звільненням України стратегія боротьби зазнала корінних змін – оунівці повернули зброю проти визволителів, вважаючи їх окупантами України. Почалися тривалі військові протистояння, які зайняли у два рази

більше часу ніж війна з нацистами. Бойові сутички мали місце біля Балина, Варварівки, Татариськ, Чечельника, Рачинців. У селі Кривчик загинуло два вояки УПА. 31 грудня 1944 року запеклий бій відбувся біля хутора Косилів.

10 січня 1945 року ЦК КП(б)У постановою “Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України” спонукав обкоми, райкоми партії, управління і відділи НКВС та МДБ завершити ліквідацію загонів УПА. На допомогу їм тільки в Кам’янець-Подільській області було створено 125 підрозділів “яструбків”, які налічували 3105 бійців, у Дунаєвецькому районі – 5 загонів (125 чол.), у Смотрицькому – 8 (200 чол.) [8, с. 52]. Кількість жертв зростала як в одному, так і другому таборі. Тільки з лютого 1944 по січень 1946 року проти ОУН-УПА проведено 26685 операцій. У свою чергу 279 формувань УПА (5831 чол.) провели 6148 операцій, знищили 25 тис. військовослужбовців і працівників правоохоронних органів [8, с.45].

У червні 1943 року конференція проводу ОУН прийняла рішення перейти від війни до підпільних дій. Військові підрозділи розформувались, повстанці об’єднувались у невеликі мобільні групи, переходили на конспіративну роботу. Міняла тактику й протилежна сторона, намагаючись усе чоловіче населення західноукраїнських областей у 1944–1945 рр. мобілізувати на фронт, а сім’ї членів ОУН-УПА виселити за межі України. З 1944 по 1953 рр. із західних областей України було вивезено 66 тис. сімей – 203622 особи, 134 тис. осіб заарештовано, більше 150 тис. убито [8, с. 54]. Багатьох заарештованих повстанців, господарів конспіративних квартир було перевербовано, що дало можливість виявити й нейтралізувати підпільників, їх симпатиків, “пособників”. 1946 року були заарештовані Анелія Серафимова, сестри Галина і Валентина Бомби й отримали по 10 років таборів. 15 вересня 1947 року при спробі розповсюдження листівок був затриманий житель Балина Яремчук, вдома у нього виявлені заборонена література [7, с. 370].

3 березня 1948 року в райцентрі Смотричі був знищений пам’ятник В.І.Леніну [5, с. 266].

У червні 1949 року у зв’язку з переміщенням Й.Демчука (“Лугового”) на терени Вінниччини Дунаєвецький надрайонний провід очолив Хома Мартюк [5, с. 253]. До його підпільної бойової групи входили Петро Гречух (“Олег”), Іван Гаргат (“Лесь”), “Назар”, “Сулима” та ін. [5, с. 254].

Боротьба не припинялася і на початку 50-х. Її скеровував крайовий провід “Поділля”, на Дунаєвеччину розповсюджував дії Кам’янець-По-

дільський окружний провід ОУН “Дон”, безпосереднє керівництво здійснював надрайонний провідник Х.П.Мартюк. Українське підпілля мало низку конспіративних квартир у Балині, Вихривці, Гірчичній Дунаївцях, Зеленчі, Макові, Нестерівцях, Підлісному Мукарові, Пільному Мукарові, Тернавці, Чанькові та інших селах району [8, с. 51]. Однак підпілля ОУН зазнавало все нових втрат. 27 вересня 1951 року в Малій Кужелівці Миньковецького району на обійсті Гафії Сочинської під час перестрілки загинули підпільники “Сурмач” і “Коваль” [5, с. 247]. 30 вересня в Балині на горищі будинку був схоплений надрайонний провідник Хома Мартюк (“Алکید”), 1923 року народження, житель Скали-Подільської [5, с. 246]. 4 жовтня у Чанькові на квартирі – “ловущі” був взятий Іван Ковалевич (“Мирон”). У грудні заарештований учитель Балинської середньої школи О.П.Щур, на квартирі якого не раз переховувались привідники оунівського підпілля, діяла явка. Олександр Петрович, випускник Чернівецького учительського інституту, підготував і передав “Алкиду” статтю “Пробудження”, був його зв’язковим [7, с. 675].

Монографія Н.Мизака й В.Горбатюка, а також документальне видання В.Сергійчука відкривають чимало інших епізодів національно-визвольної боротьби.

Ендебісти проводили повну зачистку, арештовуючи молодь, яка потенційно могла б поповнювати ряди УПА. Зокрема, 10 квітня 1952 року начальник управління МДБ у Кам’янець-Подільській області полковник М.Л.Руденко відрепортував міністру державної безпеки генерал-лейтенанту М.К.Ковальчуку про викриття в селах Женишківці і Покутинці Віньковецького району двох молодіжних підпільних організацій ОУН.

У Женишківцях вона виникла ще 1948 року. Ініціатором створення і керівником підпілля був учень Віталій Мельник, входили Володимир Паюк, Іван Качуринець, Анатолій Андрійчук, Олександр Кравчук, Анатолій Сухий, Аліса Сосна, Галина Кравчук. Юнаки знайомились з нелегальною літературою, прийняли присягу, поширювали листівки. Їх діяльність спрямовував надрайонний провідник ОУН “Богдан”. Згодом В.Мельник та І.Качуринець стали студентами Кам’янець-Подільського державного педінституту, Г.Кравчук – Хотинського педучилища, А.Сосна – Київського лісотехнічного інституту, В.Паюк навчався в Сумському військовому артилерійському училищі, А.Андрійчук та А.Сухий служили в армії. У розпал арештів В.Мельник, В.Паюк та А.Сосна перейшли на нелегальне становище [7, с. 658-667]. Віталій Мельник 7 липня 1951 року загинув під час виконання завдання в с.Ожигівка Київської області [5, с. 226], інші – заарештовані.

У Покутниках з 1949 р. діяла молодіжна підпільна група з 5 осіб – Михайло Герасеменюк, Михайло Лозинський, Іван Бригадир, Григорій Герасеменюк, Василь Наглій. Їх опікував Дунаєвецький надрайонний провідник ОУН “Алکید” (Х.Мартюк), доставляв літературу, давав завдання розповсюджувати листівки, збирати інформацію, зброю. 1 травня 1949 р. підпільники підпалили будинок секретаря партійної організації колгоспу. [7, с. 667-670]. Вони були засуджені до різних термінів утримання в таборах. Того ж року був заарештований С.Г.Бучок – студент Голозубинецького ветеринарно-зоотехнічного технікуму, виходець із с.Майдан-Олександрівський Вінково-вецького району та ін. [7, с. 672-674].

Документальну цінність мають спогади Войчиха Леонтійовича Кузьмінського “Тернова нива доли”, які 2008 року побачили світ у Кам’янець-Подільському видавництві “Каліграф” [3]. Вони доповнюють документи живим враженням очевидця.

Його перша зустріч з українськими повстанцями відбулася навесні 1944 року Пригнавши з мамою корову з водопоєю, вони застали на подвір’ї чоловік 7–10, одягнутих у радянську військову форму. Прибулі привіталися першими, попросили поїсти і, з’ївши по кусню хліба з молоком, покинули оселю. Так було кілька разів поки вони сказали, яку силу представляють, попередили, що будуть і надалі навідуватись, щоби переночувати, обсушитись, застережили, аби син з матір’ю не проговорились, бо за це буде кара і від радянської влади, і від “хлопців”. Розповідали епізоди з історії України, про мету своєї боротьби, просили вияснити ту чи іншу інформацію, на їх гроші передплатити обласну та районну газети, купити продуктів. Так протягом 1944–1951 рр. хата Кузьмінських у Нестерівцях Дунаєвецького району стала конспіративною квартирою оунівців.

Автор спогадів детально розкриває психологію так званих “пособників”, постійний страх, в якому жив він з матір’ю, очікуючи арешту, механізм слідства, суду, життя в концтаборі біля ст.Хурмулі Хабаровського краю, розповідає про приїзд комісії з перегляду справи, постабірну реабілітацію. У книзі вміщено список нестерівчан-земляків В.Кузьмінського, репресованих у 30–50-і роки ХХ ст. І цей список тільки по одному селу налічує 171 прізвище [3, с. 376-382]. Наведено спогади М.А.Буга, Є.М.Антонюк, В.В.Петрова, В.С.Зелінського – членів Дунаєвецького районного товариства політв’язнів [3, с. 411-421]. Доповнене низкою документів і світлин видання може використовуватись як джерело інформації про оунівський рух на Дунаєвеччині. Однак у книзі допущено чимало невмотивованих повторів, фактологічних помилок.

Ближчим до нас у часі є науково-документальне видання вінницьких дослідників Василя Йосиповича Гурина, Костянтина Вікторовича Завальнюка, Олександра Степановича Петренка і Тетяни Василівни Стецюк “Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х років ХХ ст. мовою документів та досліджень” (2009 р.) [2]. Книга складається з чотирьох частин: у першій представлено уривки з літературно-публіцистичної спадщини Степана Бандери, друга – це статті авторів книги та інших дослідників, спогади учасників руху, до третьої ввійшла добірка із 26 документів, до четвертої – фотодокументи. У сукупності ці матеріали висвітлюють панораму національно-визвольних змагань 40–50-х рр. минулого століття в східному Поділлі.

З документів дізнаємося, що 1919 року в складі УГА на Вінниччині побував батько Степана Бандери капелан Андрій Михайлович Бандера, влітку 1941 року з батальйоном “Нахтігаль” – Роман Шухевич. У селах Медвеже Ушко, Юзвик під Вінницею контактував з представниками похідних груп, допомагав формувати органи української влади.

Висвітлюються й головні діючі особи тієї боротьби: Євген Алетіяно-Попівський, один з крайових керівників ОУН, мешканець м.Вінниця, учитель Лука-Мелешківської школи; перші провідники ОУН на Вінниччині Вовк, Бойко, Левко; перший редактор окупаційних “Вінницьких вістей” Володимир Минович Нофенко, який загинув у лавах УПА на Волині; зв’язкова підпілля студентка Марія Заїка із Бруслинова Літинського району; полковник Омелян Грабець (“Батько”), командир УПА-Південь, який 10 червня 1944 р. загинув у бою з переважаючими силами 189-го батальйону НКВС; Євгена Петерзіля, яка прийшла з похідною групою, вела мобілізаційну роботу серед жінок; Федір Білотченко, підполковник, військовий референт ОУН у Вінницькій області; Йосип Демчук (“Луговий”), окружний вінницький провідник, 8 лютого 1951 року схоплений у Вінниці на вулиці Леніна та багато інших.

На печальному прикладі Йосипа Васильовича Демчука можна пересвідчитись, до яких нелюдських тортур вдавалися ендебісти. Ось витяг з історії “хвороби” Й.В.Демчука: “Поступив у тюрму №1 у важкому стані 31/VII – 52 р. з переломом основи черепа, переломом обох щелеп, переломом підколінників... Причому ув’язнений Демчук був різко зниженого харчування, на обличчі мав крововиливи навколо обох очей, вибиті три верхніх зуби, мав рану коло лівого ока і брови, перелом верхньої та нижньої щелепи, перелом обох підколінників, з правого вуха і носа витікала кров...” Такі свідчення залишили капітан Грачов, начальник с/частини, та

лікар Зінюк, приймаючи з слідчого ізолятора УМДБ до вінницької тюрми Й.В.Демчука [5, с. 302].

З матеріалів книги проступають мотиви прилучення подолян до боротьби. До ОУН-УПА вступали репресовані або їх діти; колишні воїни УГА, Дієвої армії УНР; ідейно переконанні українці, світогляд яких формували сім'ї, школа, "Просвіта"; великий вплив мала оунівська агітація; до лав ОУН вступали військовослужбовці – оточенці, відпущені з концтаборів; ті, хто ховався від депортації до Німеччини. Декого забирали до збройних загонів шляхом насильницької мобілізації, нерідко й під загрозою розстрілу, розправи з сім'єю та ін.

За соціальним складом переважали селяни, учителі, студенти, учні старших класів, військові та інші категорії, за національністю – головно українці, але й були росіяни, узбеки, грузини, представники інших республік СРСР.

На високих командних постах були здебільшого представники Західної України – члени ОУН зі стажем і досвідом підпільної боротьби. Але немалих висот в управлінській ієрархії досягали й подоляни. Про одного із них – Йосипа Позичанюка йдеться в матеріалі А.Малигіна.

Виходець з Дашківського району Вінниччини він закінчив літературний факультет Ніжинського педінституту. Після приєднання західних українських земель працював у Львові секретарем місячника "Література і мистецтво". Там вступив до ОУН, редагував газети "За Україну", "За Українську державу". 1941 року попав до гестапівського застінку, вирвався. У крайовому військовому штабі ОУН очолював пропагандистський відділ. Проїшов військовий вишкіл, доріс до підполковника. 21–22 листопада 1943 року брав участь у I конференції поневолених народів. Писав новели, оповідання, публіцистичні статті. Коли 11 липня 1944 року було проголошено створення Української Головної Визвольної Ради, президентом – Кирила Осьмака, а головою уряду – Романа Шухевича, Йосип Позичанюк став членом УГВР, членом Головної Ради ОУН, політреферентом УПА, власне – одним з головних ідеологів ОУН-УПА. Загинув подолянин 22 грудня 1944 р. у бою поблизу с.Юшківці Жедачівського району на Львівщині [2, с. 94-97].

З матеріалів книги дізнаємося і про те, що професор О.Севаст'янов, відомий краєзнавець, автор багатьох природознавчих праць, делегат I всеукраїнської краєзнавчої конференції у Харкові (травень 1925 р.), соратник В.Отамановського з розбудови краєзнавчих структур на Вінниччині, з приходом нацистів став бургомістром Вінниці, а брат генерал-хоружного Михайла Володимировича Омеляновича-Павленка, головнокомандувача УГА,

а згодом і Дієвої армії УНР, теж генерал Іван Омелянович-Павленко очолював у Вінниці 109 батальйон української кримінальної поліції.

Отже, за останнє десятиліття тема національно-визвольної боротьби 40–50-х років ХХ ст. набула актуальності. Насамперед, живі учасники цих змагань вимагають правдивого розкриття характеру боротьби, визнання їх внеску в здобуття Україною незалежності. У той же час відкрились архіви колишнього КДБ, стали доступними дослідникам і ті вдалися до якомога повного доведення цих документів до читача.

Відбулися перші спроби аналізу й узагальнення документального масиву, опублікування досліджень на рівні статей, історичних нарисів, збірників документів, супроводжених примітками й науковим коментарем. Однак жодне з аналізованих видань не може претендувати на повноцінне монографічне дослідження. Така праця ще чекає свого автора.

Наведені у вказаних книгах факти спростовують твердження про експортований, привнесений ззовні характер національно-визвольної боротьби в нашому краї. На Поділлі ідеологія ОУН знайшла благодатний ґрунт, у рядах ОУН і УПА діяли сотні подолян. Окремі з них, як от Й.І.Позичанюк з Вінниччини, піднялись на найвищі щаблі партійної та військової ієрархії.

Без сумніву, науковці, краєзнавці в підданих аналізу виданнях знайдуть чимало фактів, імен, вказівок на архівні джерела, які можуть стати вихідним моментом для розгортання більш поглибленого і цілеспрямованого пошуку.

Література:

1. Борисов, В. В. Легенда для нових борців / Борис Володимирів. – Вид. 2-ге. – Летичів : НВФ "Синтез", 2006. – 78 с.
2. Гурін, В. Й. Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х років ХХ ст. мовою документів та досліджень / В. Й. Гурін, К. В. Завальнюк, О. С. Петренко, Т. В. Стецюк. – Вінниця : ДП "Держ. картогр. ф-ка", 2009. – 304 с.
3. Кузьмінський, В. Л. Тернова нива долі: спогади та документи / Войціх Кузьмінський. – Кам'янець-Подільський : Каліграф, 2008. – 476 с.
4. Лазорко, Й. В. Спогади / Й. Лазорко. – Тернопіль : Лілея, 1996. – 160 с.
5. Мизак, Н. С. За тебе, свята Україно: Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА / Нестор Мизак, Василь Горбатюк. – Чернівці ; Хмельницький ; Торонто, 2006. – Книга п'ята. – 352 с.
6. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: фаховий висновок робочої групи при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА: 2-е стереотипне вид. – К. : Наук. думка, 2005. – 52 с.

7. Сергійчук, В. Український здви́г: Поділля. 1930–1955 / Володимир Сергійчук; КНУ ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства. – К. : Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.

8. Слободянюк, П. Я. Нескорені (Національно-визвольна боротьба ОУН-УПА на чолі з Романом Шухевичем). – Тернопіль : Збруч, 2006. – 76 с.

Резюме

Стаття посвячена аналізу научних трудов и документальних зборників о деятельности ОУН, УПА на Подолье, воспоминаний участников национально-освободительной борьбы 40–50 годов XX в.

Ключевые слова: Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия, бандеровцы, борьба, Подолье.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 929 СІЦІНСЬКИЙ(477.43/44)

А.М.Трембіцький

Історія Поділля та музеєзнавство в епістолярній спадщині відомих істориків України Є.Сіцінського, Д.Яворницького, М.Рудинського

У статті розглядається питання співпраці Дмитра Івановича Яворницького (Катеринослав), Євфимія Йосиповича Сіцінського (Кам'янець-Подільський) та інших знаних українських істориків та музейників на ниві дослідження історії Поділля та музеєзнавства.

Ключові слова: Дмитро Яворницький, Євфимій Сіцінський, Павло Матвієвський, Сергій Рклицький, Поділля, історія, музеї.

Розглядаючи історію нашого народу, варто відмітити, що саме зусиллями людей, для яких історія не мертва схоластика, не умоглядне поняття, а живий подих часу, шліфувалася змістовна гладь віків, ближчали або ж ставали чіткішими і достовірнішими самі історичні відображення. Не було б їх, вірних опікунів і охоронців безсмертних терен Клію, й історична наука

перетворилася б на одну з жанрових різновидностей усної народної творчості. Завдяки подвижницькій і відповідальній праці Є.Сіцінського, Д.Яворницького та інших, їхньому особливому сумлінню, внутрішньому моральному обов'язку перед часом і самою історією, Україна володіє не-оціненною історико-документальною спадщиною, що відображає тисячолітню історію життя українського народу.

Деякі аспекти епістолярної спадщини, наукових зв'язків та взаємин визначних українських істориків, дослідників і музейників Є.Сіцінського, Д.Яворницького, Ю.Александровича, М.Рудинського та інших на ниві дослідження історії Поділля, фрагментарно розкрили сучасні українські дослідники С.Абросимова, А.Перкова, О.Піцик, Н.Чередник¹ та інші².

Так, український етнограф і музеєзнавець Александрович Юрій Семенович (1894–1937)³ досліджуючи український орнамент подільського краю, у своєму листі від 22.07.1911 р. до Дмитра Яворницького, писав, що бажає допомогти музею ім. Поля і пропонує придбати у нього велику колекцію народного орнаменту Поділля, в якій “найбільше міститься зразків вишитого орнаменту. Усі орнаменти наклеєні на картони, чим отримується альбом. Усе... точно датовано місцем свого походження, народною назвою орнаменту, з якої часті одягу взято орнамент... ця колекція може бути хорошим матеріалом для дослідника українського народного орнаменту”. В листі вказував, що він “чоловік не заможний, що б подарувати, але плату велику не візьму... можу взяти книжки по історії, антропології, етнографії, археології” і бажає обмінюватися світлинами по архітектурі та її типах. Ю.Александрович, отримавши відповідь від вченого, вже 12.08.1911 р., писав, що повернувся з “шибання” по Поділлю. Ну, і краса же тут, особливо по берегах Дністра! Я Вам вельми вдячний за те, що серйозно віднеслися на мою пропозицію”. В колекції зібраній вченим і яку він мав наміри продати за кордон, що лише за сприяння Д.Яворницького, залишилася на Україні, подано добрі, правдиві ілюстрації орнаменту усєї губернії. Крім того він зібрав значну збірку орнаменту Полтавщини, але на жаль, вона “не може рівнятися з Подільською, бо у неї нема датіровки тих місцевостей, де збирався орнамент”, тому з неї не “можна робити усіх студій, але для художника вона ціну має”. Збірку полтавського орнаменту вчений мав наміри особисто передати Д.Яворницькому, а колекцію з подільського краю, переслати залізницею, але тільки після завершення написів про зв'язки “варіювань форм народного орнаменту в зв'язку з відмінами народного говору”. Проте вже у своєму листі від 28.09.1911 р., він перебуваючи в Мурафі (Поділля), просив вченого “трохи заждати”, адже він за-